

УДК 343.1

ІНСТИТУТ ПІДСЛІДНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ Й РОЗВИТКУ

Аміл Азад ОМАРОВ,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

SUMMARY

The article studies the question of origin and development of the institution of investigative jurisdiction in criminal proceedings. The institute of investigative jurisdiction in different historical periods of development of Ukrainian statehood was considered: in Kyivan Rus, during the stay Ukrainian lands under the rule of Lithuania and Poland, in times of Hetmanshchyna, Ukrainian lands after losing autonomy and the stay within the Russian Empire, within the Ukrainian national state in 1917–1920 and also in the Soviet period. The author has highlighted a number of stages that reflect the origin, development and final formatting of the institute of investigative jurisdiction.

Key words: investigative jurisdiction, prejudicial inquiry.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується питання виникнення й розвитку інституту підслідності в кримінальному провадженні. Розглянуто інститут підслідності в різні історичні періоди розвитку української державності: на території Київської Русі, під час перебування українських земель під владою Литви та Польщі, за часів Гетьманщини, після втрати українськими землями автономії й перебування в складі Російської імперії, на території української національної державності в 1917–1920 рр., а також у радянській період. Виділено низку етапів, які відображають зародження, розвиток і остаточне оформлення інституту підслідності.

Ключові слова: підслідність, досудове розслідування.

Постановка проблеми. Задля встановлення більшою чи меншою мірою чіткого історичного періоду, який можна розглядати як момент виникнення кримінального процесуального інституту підслідності, доцільно дослідити історичний генезис процесуального середовища, значною мірою породженням якого і є цей інститут, а саме: досудове розслідування як стадія кримінального провадження. Відразу відмітимо, що діяльність, пов'язана з установленням обставин учинення кримінального правопорушення, яка передусім судовому розгляду, протягом уже не одного сторіччя є традиційною складовою вітчизняного кримінального процесу.

Метою статті є аналіз історичного розвитку інституту підслідності для пошуку відповіді на питання про синхронність і взаємозв'язок появи підслідності й досудового слідства як кримінальних процесуальних явищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значною мірою пролити світло на поставлене питання надає можливість звернення до низки історичних пам'яток вітчизняного права та результатів їх аналізу в роботах дослідників. Зокрема, у науці зазначається, що до XI ст. на території Київської Русі не було спеціальних органів та осіб, які мали виконувати розшукові й слідчі функції, з огляду на те, що на той час державність ще не набула достатнього розвитку для утворення відповідних владних інститутів. Лише за часів дії Руської Правди впроваджується порядок, відповідно до якого здійснення певних пошукових заходів («заклич», «звід», «гоніння сліду») покладалося на потерпілого, який за допомогою них мав обґрунтувати свій позов [1, с. 9–10]. Однак проведення досудових процедур не розглядалося за Руською Правдою як обов'язковий етап (стадія) кримінального переслідування. Більше того, М.О. Чельцов-Бебутов, визначаючись із процесуальною природою цих досудових заходів, не сприймає їх як досудове слідство, а обережно іменує «особливими формами досудового встановлення відносин між потерпілим і гаданим відповідачем» [2, с. 634]. Отже, мусимо констату-

вати, що за часів дії Руської Правди досудового слідства як цілісної системи заходів, спрямованих на збирання й закріплення доказового матеріалу, ще не існувало. Разом із тим відповідні приписи, безумовно, відіграли значну роль у ході подальшої поступової трансформації обвинувально-змагального процесу в розшуковий при визначенні повноважень суб'єктів у здійсненні досудових процедур.

Після припинення існування Київської Русі як єдиного державного утворення право окремих земель (князівств) набуло певних відмінностей. Варто відмітити, що за часів феодальної роздрібненості Русі намітилася тенденція до монополізації представниками князівської влади повноважень щодо розслідування окремих категорій злочинів. С.В. Юшков із цього приводу зазначає, що з укріпленням феодального устрою в справах проти князівської влади виключні повноваження щодо розшуку й слідства отримали представники князівської влади [3, с. 522]. Однак у цей період досудове слідство (відповідно, і слідчий апарат) ще не знайшли належного нормативного відображення в пам'ятках права тих часів.

Надалі, як зазначає П.В. Куфтирев, «якщо на півночі джерелами доказового права ставали норми судівників, соборних уложень та законодавства московських царів, то на теренах сучасної України довгий час систему писаного права становили Литовські Статути, які і визначали основи судівництва і доказування» [4, с. 30]. Названі правові джерела увібрали в себе значну частину правил, які застосовувалися на теренах східнослов'янських земель, відтак у Литовських Статутах відображено й процесуальні положення, виписані в Руській Правді, які на той час не втратили своєї актуальності й відповідали тогочасним історико-політичним реаліям.

Подальше укріплення владних інститутів з неминучістю тягнуло за собою впровадження в обвинувально-змагальний процес розшуково-слідчих елементів. Підтвердженням указаному може слугувати, зокрема, і той факт, що вже в Статуті Великого князівства Литовського 1588 р. перед-

бачалася можливість проведення попереднього слідства службовими особами державного апарату (старостами, їхніми намісниками, замковими суддями) [5, с. 200].

Досудове провадження за часів Гетьманщини в козацьких землях ґрунтувалося на традиційних засадах приватноправового процесу. Як зазначає Н.П. Сиза, досудове слідство покладалося на позивача, окрім випадків, коли зачіпалися владні інтереси, у цьому разі провадження здійснювалося судами [6, с. 46]. Лише у XVIII ст. для проведення попереднього слідства були передбачені посади «розищиків» при судах, які повинні були проводити слідство, допитувати свідків, затверджувати своїм підписом протоколи допитів та інших слідчих дій і надсилати до суду для вирішення справи й винесення вироку [7, с. 137]. Приблизно в цей самий час, як стверджує О.Ю. Татаров, започатковано ще один елемент досудового провадження, яким стала посада так званого «возного». Обов'язки останнього покладалось на сотенних і полкових осавулів, він мав вправо за клопотанням зацікавлених осіб проводити огляд місця події та встановлювати розмір шкоди, завданої злочиним [8, с. 20].

Підсумовуючи огляд історичного розвитку (а точніше зародження) інституту досудового розслідування із часів Київської Русі й до моменту втрати Україною автономії наприкінці XVIII ст., доводиться констатувати, що в зазначений період обвинувально-змагальна матерія кримінального процесу лише почала доповнюватися окремими, доволі розрізненими розшуково-слідчими елементами. У свою чергу, відсутність упорядкованої системи правових норм, які б регламентували як стадію досудового загалом, так і «розподіл праці» у цьому питанні між різними особами (органами), виключає можливість вести мову про інститут підслідності на цьому етапі історичного розвитку кримінального процесуального права й теренах українських земель.

З утратою автономії України в кінці XVIII ст. прискорилися процеси уніфікації джерел правозастосування царської Росії на території нашої країни. На той час у Російській імперії кримінальна юстиція вже діяла на засадах розшукового процесу, чому сприяла абсолютизація центральної влади. У цьому ключі доречно зазначити, що ідеологічним підґрунтям для цього типу процесу є твердження, відповідно до якого злочин розглядається не як кривда індивідуальної особи, завдання якої вимагає від потерпілого діяти самостійно на захист своїх інтересів, а як посягання на нормальний лад, що забезпечується державою. Відтак роль потерпілого як провідного суб'єкта обвинувачення нівелюється й на передній план виходять спеціально вповноважені представники держави, до компетенції яких зараховано здійснення дій, що пов'язані з кримінальним переслідуванням осіб, щодо яких здійснюється провадження.

Створення на початку XIX ст. Міністерства внутрішніх справ і подальше виокремлення з нього Міністерства поліції, до сфери повноважень яких входило здійснення правоохоронної діяльності, свідчить про остаточне впровадження на території України, що перебувала в складі Російської імперії, засад розшукового кримінального процесу, обов'язковою стадією якого є досудове розслідування.

Однак про наявність підслідності як процесуального явища можливо вести мову лише в тому випадку, коли досудове слідство, що є обов'язковою стадією кримінального процесу, може здійснюватися різними державними органами, які мають відмінний предмет відання. Із цього приводу варто зазначити, що поряд із поліцією, яка мала здійснювати досудове провадження в незначних злочинах, був створений і діяв особливий орган політичного розшуку – Третій відділ власної його Імператорської величності

канцелярії, преференцією якого було здійснення проваджень щодо політичних злочинів [1, с. 14]. Відмітимо, що в такому підході до нормативного закріплення компетенції Третього відділу вже досить чітко проглядається притаманний предметній підслідності розподіл проваджень залежно від об'єкта посягання.

Відтак із моменту нормативного розмежування предмета відання поліції і Третього відділу власної його Імператорської величності канцелярії можливо вести відлік становлення підслідності як супутнього досудовому слідству процесуального явища, яке надалі шляхом деталізації правил розподілу справ між різними суб'єктами, що уповноважені здійснювати досудове слідство, сформувався в окремий інститут кримінального процесуального права (однак на той момент розрізнений характер процесуальних приписів ще стояв на заваді цьому процесові).

Наступну віху в розвитку інституту підслідності доречно пов'язувати з прийняттям у 1864 р. Статуту кримінального судочинства (далі – Статут). Незважаючи на те що в самому Статуті термін «підслідність» не використувався, розділ II містив низку норм, якими визначалися правила розподілу кримінальних проваджень серед суб'єктів, що мали право здійснювати досудове розслідування.

Насамперед варто відмітити, що в Статуті формально було визначено відомчу належність діяльності зі здійснення досудового слідства. Відповідно до ст. 249 вказаного нормативно-правового акта, попереднє слідство про злочини і проступки, що підсудні окружним судам, мало здійснюватися судовими слідчими при сприянні поліції й під спостереженням прокурорів і їхніх товаришів [9]. Тож, як бачимо, відповідно до положень Статуту, визначення слідчого, який буде здійснювати досудове розслідування в першу чергу (зважаючи на відомчу належність слідчих до судової гілки влади) ставилося у залежність від правил підсудності. Доречно також звернути увагу на той факт, що нормативна вказівка лише на одного суб'єкта, який вповноважений був проводити попереднє слідство (судового слідчого) і який до того ж формально належав до судової гілки влади, дає змогу пояснити, чому законодавець не визнав за необхідне диференціювати види підслідності в Статуті.

Аналіз Статуту надає можливість стверджувати, що в ньому також були наявні норми, якими регламентувалися правила предметної підслідності. Так, зокрема, у ст. 1037 зазначається, що попереднє слідство щодо державних злочинів мало здійснюється одним із членів судової палати за призначенням старшого її голови за особистої присутності прокурора палати або його товариша, а у ст. 1063 було визначено, що попереднє слідство в державних злочинах, підвідомчих верховному кримінальному суду (ст. 1030 п. 2), здійснюється одним із сенаторів касаційних департаментів Сенату [9].

Окрім указаного, на нашу думку, системне сприйняття положень Статуту надає можливість вести мову про існування специфічної підслідності в справах проти релігії та справах щодо військових злочинів (ст. ст. 218, 219 Статуту).

Період становлення української державності (1917 р. – 20 рр. XX ст.) не привніс яких-небудь значимих звершень у розбудову інституту підслідності. Річ у тім, що одразу ж після створення УНР був прийнятий закон про правонаступництво (25 листопада 1917 р.) [10, с. 380]. Тож на території новоствореної української держави залишався чинним Статут кримінального судочинства 1864 р. На жаль, брак часу й напружена політична обстановка в умовах військової агресії стали на заваді впровадженню та вдосконаленню кримінальних процесуальних

стандартів у зазначений історичний період. Разом із тим обстановка військового часу змушувала владу вдаватися до певних обмежень у сфері забезпечення прав при здійсненні кримінального судочинства. Так, наприклад, за часів дії Директорії було прийнято Закон «Про надзвичайні військові суди» від 26 січня 1919 р., яким, зокрема, у межах кримінальної процесуальної процедури не передбачалося здійснення досудового розслідування [11, с. 15]. Очевидно, що українська влада в умовах боротьби за незалежність країни була змушена вдаватися до подібних регресивних кроків у сфері кримінальної процесуальної політики, відтак упровадження цих обмежень не може розглядатися як загальний репресивний вектор спрямування діяльності держави у сфері кримінального судочинства.

Перші роки встановлення на території України радянської влади ознаменувалися нормотворенням, що відбувалося в умовах воєнного комунізму й було повністю підпорядковане меті абсолютного панування влади більшовиків. Декларуючи принцип відмови від правонаступництва, нова влада пішла шляхом побудови власної правової системи. При цьому в УСРР (далі – УРСР) у питанні законотворення була започаткована традиція, що зберігалася протягом усього перебування України в складі Радянського Союзу, відповідно до якої республіканські інституціональні нормативні акти калькувалися з відповідних актів РСФСР. Так, першим актом, який регламентував кримінальну процесуальну сферу діяльності в новоствореній радянській республіці, стало Тимчасове положення «Про народні суди і революційні трибунали» від 14 лютого 1919 р. Як стверджує Т.В. Лисакова, аналіз його змісту свідчить про те, що загалом воно було розроблене на основі Положення «Про народний суд РСФРР» 1918 р. [12, с. 166]. Несприйняття дорадянського правового укладу призвело до того, що інститут судових слідчих зник із вітчизняного правового поля. Замість нього, як указує П.Д. Біленчук, декретом від 16 квітня 1919 р. було запроваджено посаду верховних народних слідчих, що призначалися народним комісаром юстиції [13, с. 91]. Як зазначає дослідник, систему слідчих органів на той час становили народні слідчі та їхні помічники при контрольно-слідчих підвідділах місцевих юридичних відділів; особливі народні слідчі при Революційних трибуналах і верховні народні слідчі в складі контрольно-слідчих відділів Народного комісаріату юстиції [13, с. 91]. Нормативним підґрунтям для здійснення контрреволюційного кримінального провадження на території УСРР стало прийняте 30 травня 1919 р. Положення «Про Всеукраїнську та місцеві надзвичайні комісії». Як зазначає М.А. Погорєцький, «відповідно до цього положення Всеукраїнська надзвичайна комісія була відділом наркомату внутрішніх справ. У її складі було створено юридичний відділ, який здійснював розслідування та передавання справ до революційного трибуналу» [1, с. 40]. Специфічними рисами кримінального судочинства, яке здійснювалося в справах про контрреволюційні злочини, можна визнати його надзвичайний характер і прискореність процедури кримінального провадження. Однак визначальним для нас є те, що запровадження виключної процедури здійснення кримінального правосуддя в справах проти «революційної влади» призвело до розподілу слідчих функцій між різними відомствами.

Суттєвий крок уперед у розбудові системи норм, якими регламентувалася діяльність зі здійснення кримінального провадження, пов'язаний із прийняттям Положення «Про народний суд» від 26 жовтня 1920 р. У ньому, зокрема, попереднє слідство виділялося як окрема стадія кримінального процесу (ст. 31 Положення) [14, с. 536]. Разом із тим обов'язковим воно визнавалося лише щодо тяжких злочинів, в інших же випадках можливість проведен-

ня попереднього слідства залежала від розсуду народного суду, який, у свою чергу, міг обмежитися й результатами дізнання [14, с. 536].

Швидка розбудова правового поля в новоствореній країні неблаганно наближала момент, коли від хаотичного нагромадження нормативних актів необхідно було переходити до створення систематизованого законодавства. Як зазначається в одному з підручників радянської доби, всемірне укріплення законності вимагало кодифікації радянського законодавства, у тому числі й кодифікації кримінально-процесуального права [15, с. 30]. Результатом зазначеної потреби стало прийняття 13 вересня 1922 р. першого Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) УРСР. У ньому, зокрема, визначалося, що слідчий апарат існував виключно в органах юстиції. Так, у п. 5 ст. 23 КПК 1922 р. були визначені особи, які підпадали під поняття слідчого як процесуального суб'єкта, а саме: народні слідчі, слідчі при радах народних судів і революційних трибуналах, військові слідчі та слідчі з важливих справ при Народному комісаріаті юстиції [16]. Також у цьому Кодексі низка статей була присвячена питанням визначення підслідності. Так, ст. ст. 126–130 гл. 10 «Про слідчі дільниці» КПК УРСР 1922 р. регламентували питання, які пов'язані з визначенням територіальної підслідності кримінальних справ. При цьому варто звернути увагу на те, що в ст. 130 КПК УРСР 1922 р., якою визначався порядок вирішення спорів про територіальну підслідність, уперше у вітчизняному законодавстві був використаний термін «підслідність». Аналіз низки інших статей КПК УРСР 1922 р. свідчить про те, що в ньому також визначався порядок розподілу кримінальних справ між суб'єктами, які вповноважені були здійснювати попереднє слідство, за предметною належністю (предметною підслідністю).

На виконання завдання щодо впровадження в республіканське законодавство положень Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік від 1924 р. 20 липня 1927 р. було прийнято новий КПК УРСР. У зв'язку зі зміною адміністративно-територіального устрою країни (ліквідацією губерній) зазнала змін і система правоохоронних органів. Так, у ст. 106 цього Кодексу визначалося, що в справах, які підсудні окружному суду, здійснення досудового слідства є обов'язковим [17]. Намагаючись упорядкувати систему органів досудового слідства, Народний комісаріат юстиції УРСР -1 жовтня 1928 р. прийняв постанову, якою підпорядкував усіх слідчих органам прокуратури. Як зазначають дослідники, це призвело до значного перевантаження слідчих і негативно позначилося на якості проведення досудового слідства [1, с. 51; 8, с. 46; 18, с. 45, 46]. При цьому варто зазначити, що система органів щодо боротьби із злочинністю почала нормативно підлаштовувати під себе процесуальний порядок. Так, незважаючи на те що, відповідно до КПК, слідство зосереджено було лише в органах прокуратури, уже на початку 1940-х рр. в апаратах кримінального розшуку й боротьби з розкраданням соціалістичної власності відомчими наказами були створені слідчі відділення [19, с. 18]. Далі, у 1951 р., у системі міліції як самостійні структурні одиниці з'явилися слідчі відділи [18, с. 48].

У часи сталінського терору було запроваджено кілька заходів, що вносили безлад у систему органів кримінального провадження, яка й без цього була вже значною мірою розбалансована. Так, листом Прокурора СРСР від 13 серпня 1934 р. справи про державні злочини було вилучено з підслідності слідчих і передано до відання Народного комісаріату внутрішніх справ [1, с. 52]. Окремими циркулярами Президії ЦВК від 1937 р. наказувалося злочини проти держави передавати на розгляд позасудових органів, якими були так звані «трійки», особлива нарада

[1, с. 53]. У результаті цього, як стверджує М.А. Погорецький, «тільки в Україні в 1937–1938 роках позасудовими органами – «особливими нарадами», «трійками» НКВС – було розглянуто 111 526 справ; рішеннями наркомом внутрішніх справ СРСР та Прокурора ССРСР – 60 229 справ, тоді як судовими органами – лише 5 130 справ» [1, с. 58]. Ці позасудові органи розправи були ліквідовані лише в 1953 р. після смерті І.В. Сталіна.

Зазначений етап розбудови радянської кримінальної процесуальної галузі права позначився таким станом, який можна охарактеризувати як апофеоз підпорядкування права потребам тоталітаризму. Що ж стосується системи органів досудового слідства, то аж до 1958 р. офіційними органами попереднього слідства були лише слідчі прокуратури, а неофіційними, як зазначає Н.В. Мішанина, – слідчі органів державної безпеки й міліції [20, с. 17].

Варто також зазначити, що в Конституції СРСР 1936 р. було закріплено положення щодо виключної компетенції законодавчої влади СРСР на видання Зasad законодавства про судочинство і судоустрій (п. 10 ст. 13) [21]. Відтак після прийняття Зasad кримінального судочинства СРСР у 1958 р. імплементація їх відбулася шляхом прийняття КПК УРСР 1960 р., де відображено положення цього всесоюзного акта.

У первісній редакції КПК 1960 р. здійснення досудового слідства покладалося на слідчих прокуратури та слідчих органів безпеки. Тим самим фактично був «легалізований» слідчий апарат органів безпеки. Що ж стосується слідчого апарату, який *de facto* діяв у системі органів МВС, то на виконання законодавчих приписів, викладених у Засадах, Наказом МВС СРСР № 107 слідчі підрозділи міліції були перетворені у відділи, відділення і групи дізнання у складі МВС [18, с. 49]. Однак уже в 1963 р. на їх базі в системі органів МВС було відновлено слідчий апарат. Відповідно, ст. 102 «Органи попереднього слідства» КПК УРСР 1960 р., згідно з Указом ПВР від 13 червня 1963 р., було доповнено вказівкою на «слідчих органів внутрішніх справ» [22].

Загалом у КПК УРСР 1960 р. питанням підслідності було присвячено кілька статей. Так, у ст. 112 цього Кодексу, яка мала назву «Підслідність», визначалися правила предметного розмежування справ між різними органами слідства. У цій самій статті вперше були закріплені інші правила визначення підслідності, які дали змогу вести мову про використання таких її видів, як альтернативна підслідність і підслідність за зв'язком справ. Правила, якими визначалася територіальна підслідність, були акумульовані в ст. 116 КПК УРСР 1960 р., питанням розв'язання спорів була присвячена окрема стаття (ст. 117). Відтак доводиться констатувати, що повноцінного свого закріплення як система взаємопов'язаних норм, що містить правила, дотримання яких дає змогу визначити суб'єкта, котрий має здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення, інститут підслідності отримав лише в КПК УРСР 1960 р. Проте на цьому розвиток і вдосконалення інституту підслідності не зупинилося. Подальші процесуальні перетворення, що відбувалися після набуття Україною в 1991 р. незалежності, характеризують сучасний стан інституту підслідності, який нами буде досліджуватися надалі.

Висновки. Огляд історичного розвитку кримінального процесуального інституту підслідності в законодавстві різних державних утворень на теренах сучасної України надає можливість виділити низку етапів, які відображають зародження, розвиток і остаточне оформлення зазначеного процесуального інституту: 1) доповнення обвинувально-змагальної моделі кримінального процесу слідчо-розшуковими елементами як передумова виникнення стадії досудового розслідування й підслідності

як взаємопов'язаних процесуальних феноменів (період із часів Київської Русі й до втрати Україною автономії наприкінці XVIII ст.); 2) нормативне оформлення ідеї досудового розслідування як обов'язкової стадії кримінального процесу та розподіл компетенції щодо його здійснення між кількома державними органами з урахуванням специфіки кримінального правопорушення (перша половина XIX ст.); 3) деталізації правил розподілу кримінальних проваджень між різними суб'єктами, що уповноважені здійснювати досудове розслідування, та початок формування підслідності як окремого інституту кримінального процесуального права (друга половина XIX ст., зокрема прийняття Статуту кримінального судочинства 1864 р.); 4) остаточне оформлення підслідності як відносно самостійного кримінального процесуального інституту й поповнення категоріально-термінологічного апарату кримінального процесуального права поняттям «підслідність» (початок XX ст.); 5) деформація інституту підслідності в період становлення радянського тоталітаризму шляхом зрощування слідства та дізнання й підміни слідства спрощеними досудовими процедурами (30–50-ті рр. XX ст.); 6) становлення й розвиток моделі інституту підслідності в його сучасному розумінні (друга половина XX ст. й до сьогодні).

Список використаної літератури:

1. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : [монографія] / М.А. Погорецький. – Х. : Арсіс ЛТД, 2007. – 576 с.
2. Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М.А. Чельцов-Бебутов. – СПб. : Равена, Альфа, 1995. – 846 с.
3. Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства / С.В. Юшков. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1949. – 546 с.
4. Куфтирев П.В. Витоки формування давньоруського доказового права за юридичними першоджерелами східних слов'ян / П.В. Куфтирев // Університетські наукові записки. – 2011. – № 4. – С. 21–37.
5. Страхов Н. Право в Украинских землях во время пребывания их в составе Польши, Литвы и Речи Посполитой (конец XIV – первая половина XVII в.) / Н. Страхов // Право Украины. – 2013. – № 1. – С. 189–200.
6. Сиза Н. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини / Н. Сиза. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2000. – 120 с.
7. Сиза Н.П. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н.П. Сиза ; Міністерство освіти і науки України, Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка ; наук. керівники М.М. Михеєнко, В.В. Молдован. – К. : [б.в.], 2002. – 188 с.
8. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : [монографія] / О.Ю. Татаров. – К. – Донецьк : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. – 639 с.
9. Устав уголовного судопроизводства от 20.11.1864 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>.
10. Задорожній О.В. Генеза міжнародної правосуб'єктності України : [монографія] / О.В. Задорожній ; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, каф. міжнар. права. – К. : К.І.С., 2014. – 687 с.
11. Землянська В.В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В.В. Землянська ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : [б.в.], 2002. – 20 с.

12. Лисакова Т.В. Організаційно-правові засади виникнення та діяльності народних засідателів на українських землях у 1918–1921 рр. / Т.В. Лисакова // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 68. – С. 166–172
13. Криміналістика (криміналістична техніка) : [курс лекцій] / [П.Д. Біленчук, А.П. Гель, М.В. Салтевський, Г.С. Семаков]. – К. : МАУП, 2001. – 216 с.
14. Положення про народний суд від 26 жовтня 1920 р. // СУ УССР. – 1920. – № 25. – Ст. 536.
15. Советский уголовный процесс : [учебник] / [С.А. Альперт, М.И. Бажанов, Ю.М. Грошевой, М.П. Диденко и др.] ; под общ. ред.: М.И. Бажанов, Ю.М. Грошевой. – 2-е изд., доп. – К. : Вища шк., 1983. – 439 с.
16. Уголовно-процессуальный кодекс УССР: в ред. 1922 г. – Х. : Юрид. изд-во наркома УССР, 1922.
17. Кодекс уголовно-процессуальный УССР 1927 г. / сост. М.Е. Шаргей. – Х. : НКЮ УССР, 1928. – 372 с.
18. Башинская И.Г. Проблемы правовой регламентации института подследственности в российском уголовном судопроизводстве : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / И.Г. Башинская ; Министерство внутренних дел России, Красноградский университет ; науч. руков. Л.В. Яковлева. – Краснодар : [б.в.], 2007. – 249 с.
19. Статкус В.Ф. Органы предварительного следствия в системе МВД Российской Федерации: история, современное состояние и перспективы : [учебное пособие] / В.Ф. Статкус, А.А. Жидких ; ред. В.А. Алферов. – М. : Спарк, 2000. – 103 с.
20. Мишанина Н.В. Органы предварительного следствия в уголовно-процессуальном механизме государства : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н.В. Мишанина ; Министерство внутренних дел России, Санкт-Петербургский университет ; науч. руков. Э.П. Григонис. – СПб. : [б.в.], 2003. – 248 с.
21. Конституція СРСР 1936 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1936.htm>.
22. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР в редакції від 28.12.1960 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1002-05/ed19601228/page>.